

МІЖРЕГІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ
з дисципліни
“ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРСТВА”
(для бакалаврів)**

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2010

МАУП

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Однією із значущих проблем, яку розв'язує сучасна спеціальна освіта є гуманізація педагогічного процесу. В основі теоретичних і практичних шляхів розвитку лежить пошук оптимальних форм її реалізації, який передбачає на основі особистісно орієнтованої моделі вибору форм навчання і виховання дитини (людини) створення умов, що забезпечували соматичне і психологічне здоров'я дитини.

Навчальна дисципліна “Основи соціального гувернерства” як механізм успішної реалізації завдань сімейного виховання поєднує інтегровані наукові і практичні надбання педагогів, медиків, психологів, юристів та представників інших наук.

Ознайомлення студентів з теоретичними основами і методиками організації індивідуального сімейного виховання і навчання у різних країнах світу і в різні епохи збагатить їх знання, наблизить до завдань, які стоять перед сучасним розвитком соціального гувернерства в Україні та перспективами його розвитку.

Порівняно невеликий досвід розвитку соціальної роботи в Україні свідчить про те, що тісна співпраця соціальних педагогів і соціальних працівників спрямована на об'єднання людей безпосередньо там, де вони живуть.

Ця співпраця розширює межі пізнання, залучаючи небайдужих медиків і юристів, економістів і волонтерів, за сприяння органів місцевого самоврядування, відкриває великі перспективи і має конкретний практичний результат: перемагають загальнолюдські цінності, милосердя, послаблюється соціальне напруження. Саме зусиллями цих фахівців створюється реально діючий механізм соціального захисту і підтримки дитини і молоді людини.

Особливим полем діяльності соціальних гувернерів є інтеграція дитини-інваліда у відкрите суспільство. Саме соціальний педагог або гувернер має оперативно увійти в життєву ситуацію сім'ї, в якій виховується дитина-інвалід, зняти гостру тривожну напругу, мобілізувати всі внутрішні ресурси сім'ї, сприяти появі нового розуміння проблеми та розвиткові адаптивної реакції. Щоб попередити відмову від дитини і включити сім'ю у процес реабілітації, соціальний гувернер може дати освітню, інформаційну, посередницьку, психологічну допомогу дорослим. Послідовна і кропітка робота соціального гувернера сприятиме розвиткові особистості дитини у процесі соціокультурної реабілітації та мотивації батьків до співробітництва.

Підготовлено доцентом кафедри соціальної психології та соціальних технологій *В. І. Гайдукевич*

Затверджено на засіданні кафедри соціальної психології та соціальних технологій (протокол № 5 від 18.09.08)

Схвалено Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом

Гайдукевич В. І. Методичні матеріали щодо забезпечення самостійної роботи студентів з дисципліни “Основи соціального гувернерства”. — К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2010. — 41 с.

Програма містить пояснювальну записку, тематичний план, зміст дисципліни “Основи соціального гувернерства”, теми контрольних робіт, основну тематику рефератів, питання для самоконтролю, а також список літератури.

- © Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2010
- © ДП «Видавничий дім «Персонал», 2010

Мета вивчення дисципліни — ознайомити студентів з історією виникнення та розвитком гувернерства в Україні як особливої сфери діяльності людини, наукової галузі, навчальної дисципліни, використовуючи системний підхід:

- забезпечити професійну компетентність студентів у сфері ще одного напрямку соціальної роботи з дітьми і дорослими;
- ознайомити студентів з гувернерськими системами навчання і виховання;
- засвоїти теоретичні засади специфіки роботи соціальних гувернерів;
- проаналізувати рівень професійної та допрофесійної підготовки цієї категорії соціальних працівників в Україні;
- залучити студентів до науково-практичної роботи із зазначеної дисципліни.

Завдання вивчення курсу: підвищення теоретичного розуміння сутності роботи соціального гувернера, її затребуваності та суспільного значення.

Для ефективного досягнення мети і завдань курсу пропонується система форм роботи із студентами, що охоплює проведення лекцій, семінарів і практичних занять, написання студентами самостійних і творчих робіт.

Міждисциплінарні зв'язки. Інтегральний характер роботи соціального гувернера як професії вимагає від фахівця певної суми знань з таких наук, які на сучасному етапі розвитку науки є галузями вікової, педагогічної, практичної психології, патопсихології. Саме тому основні аспекти роботи соціального гувернера висвітлюються в запропонованому курсі з позицій взаємозв'язку гуманітарних, соціальних наук, знань про дитину й людину, їх особистісний і соціальний розвиток у гармонії з суспільством.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН
дисципліни
“ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРСТВА”

№ пор.	Назва змістового модуля і теми
	Змістовий модуль I. Гувернерство як соціально-педагогічне явище
1	Генезис гувернерства як системи формування самобутньої особистості в умовах варіативної та альтернативної освіти
2	Відродження інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально- педагогічного явища в Україні
3	Педагогічний комплекс умов підвищення ефективності підготовки в Україні гувернерів для сучасних потреб сімейного навчання і виховання дітей
	Змістовий модуль II. Організаційно-педагогічні засади діяльності соціального гувернера
4	Основні завдання сімейної педагогіки. Специфіка педагогічної роботи гувернерів з дітьми в сучасних умовах
5	Соціальний супровід сім'ї. Роль і функції соціального гувернера
6	Специфіка, застосування інваріатних та варіативних видів і методів роботи сучасного гувернера з різними групами клієнтів сімейного виховання
7	Характеристика гувернерських систем навчання і виховання
Разом годин: 108	

ЗМІСТ
дисципліни
“ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОГО ГУВЕРНЕРСТВА”

Змістовий модуль I. Губернерство як соціально-педагогічне явище

Тема 1. Розвиток губернерства як системи формування самобутньої особистості в умовах варіативної та альтернативної освіти

Актуальність виникнення губернерства в Україні. Офіційне визнання губернерства як педагогічного явища, інтенсивне поширення його в Україні.

Закон України “Про дошкільну освіту”, узаконення освіти в родині.

Термінологічно-понятійний апарат курсу “соціальне губернерство”.

Сутність поняття сімейний педагог (губернер), соціальний губернер.

Мета. Ознайомлення студентів з історією та розвитком губернерства в Україні, семантикою поняття “губернер” в минулому і в сучасних умовах. Сучасний погляд на потреби послуг соціальних губернерів.

Методичні вказівки. Зміна суспільно-політичної формації обумовила ряд соціально-економічних ситуацій, в результаті яких виникла достатня кількість сімей, що мають можливість дати своїм дітям гарну освіту і шляхетне виховання. З прийняттям державних законодавчих документів про дошкільну освіту, визначено право батьків щодо вибору форми дошкільної освіти і виховання дитини. Форми та способи здобуття такої освіти різноманітні.

Дитина може пройти цей етап у дошкільній дитячій установі, безпосередньо у своїй сім’ї, але з допомогою педагога, який має ліцензію на право здійснювати дошкільну освіту на основі чинних освітніх програм та керуватися вимогами базового компонента дошкільної освіти в Україні. Саме цей документ визначає мінімально достатній та необхідний дитині перших шести років життя рівень життєвої компетентності, забезпечує її нормальне функціонування в соціумі.

Професія губернера знову стала затребуваною.

Високий рівень домашнього навчання і виховання в історії людства забезпечувала губернерська педагогічна система. Історичний аспект розвитку губернерства протягом багатьох століть в різних країнах світу і в Україні, зокрема, дослідила в своїй монографії Є. Г. Саранулова.

Важливим чинником, що викликав до життя ідею домашнього виховання зусиллями педагога-професіонала, стало негативне ставлення частини населення до системи суспільного виховання, що досить повільно перебудовується на особистісно-орієнтовану модель.

В “Українському педагогічному словнику” поняття “губернантка”, “губернер” тлумачилося як призначення осіб, що наймалися для домашнього виховання й початкового навчання дітей у сім’ях дворян, вищих чиновників, буржуазії, купців. Губернерство як педагогічне явище постало з потреби у формуванні яскравої неординарної особистості, здатної здійснювати подальший поступ людської цивілізації. Розвивалось воно в надрах родинного виховання, яке, у свою чергу, відображало педагогічну орієнтацію суспільства.

“Педагогічний словник для молодих батьків” дає таке тлумачення: “Губернер — домашній вихователь дітей. В обов’язки губернера входить початкове навчання дітей читання, грамоти, письма, математики, морально-етичних правил поведінки, ігор, організація дозвілля та інше. У сім’ях губернери відіграють значну роль у підготовці дітей до систематичного навчання в освітніх закладах, оволодіння навичками культури поведінки, спілкування та іншими елементами соціального досвіду.

З розвитком педагогічної науки і освіти створювалися спеціальні навчальні курси з підготовки домашніх вихователів. Після закінчення навчання видавався документ і рекомендація, що засвідчували придатність особи до такого виду діяльності. В Україні губернерство було менш розвинене ніж в інших країнах, більше практикувалися наймані педагоги, репетитори, які приходили додому й навчали дітей. Праця губернера, соціального губернера у нових соціально-економічних умовах набуває значного поширення як різновид педагогічної діяльності вчителя.”

Аналіз різних матеріалів досліджень розвою губернерства в економічно розвинених країнах класифікує напрями його розвитку:

- робота з родиною дитини-інваліда. Адаптація інформації про порушення у дитини для батьків та опікунів. Модифікація змісту колекційної психопедагогічної роботи до побутових, ре-

жимних, психологічних умов сім'ї. Забезпечення ефективності результату корекції на основі співпраці з родичами, їх активної позиції. Особливою сферою діяльності соціальних гувернерів є інтеграція дитини-інваліда у відкрите суспільство;

- гувернери, які виховують і готують дітей до школи, індивідуально працюють з відстаючими або обдарованими дітьми;
- гувернери, які працюють у приватних агенціях із застосуванням інноваційних і інтегрованих освітніх програм розвитку дитини;
- гувернери, які виконують роль батьків — вихователів у дитячих будинках сімейного типу. Саме цей напрям роботи в Україні законодавчо урегульований. У цьому аспекті важливим є проходження майбутніми батьками-вихователями курсів підготовки гувернерів.

Функціональний аспект діяльності соціального гувернера включає діагностичну, прогностичну, запобіжно-профілактичну, правозахисну, психологічну, соціально-медичну, посередницьку та морально-гуманістичну функції.

З відродженням професії гувернера, з'явилась можливість вирішити багато питань, що були не під силу масовій педагогіці: індивідуальний підхід до дитини, поглиблений розвиток її обдарувань, терапевтичний аспект виховання недужих дітей, соціальний захист малят з фізичними та психічними вадами.

Поширення гувернерської практики у сучасному світі відчутно впливає на моральне та інтелектуальне формування націй, від чого значною мірою залежить майбутнє держави.

Словникова робота: гувернер, соціальний гувернер, концепція інтегрованих програм, домашня освіта.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Характеристика розвитку гувернерства в Україні у XIX столітті.
2. Роль і завдання гувернерства як педагогічного явища.
3. До якої системи виховання належить гувернерство — родинної чи державної?
4. Офіційне визнання та інтенсивне поширення в Україні гувернерства, соціального гувернерства.
5. Юридичний статус професії гувернера в Україні: створення достатніх умов для соціального комфорту чи інше?

6. Визначте функції гувернера в минулому і в сучасних умовах розвитку суспільства.
7. Назвіть основні із 14 психолого-педагогічних особливостей освітньої діяльності гувернера.
8. Що характеризує гувернерство як цілісну педагогічну систему?

Творчі завдання

1. Закінчіть фразу.
 - “Освітня діяльність гувернера ефективна, якщо являє систему, побудовану відповідно до мети, принципів,”.
 - “Багатофункціональність діяльності педагога ефективна, якщо”.

Теми рефератів

1. Специфіка освітньої діяльності гувернера в сучасних умовах.
2. Обґрунтування необхідності оптимальних шляхів розвитку гувернерства в Україні в сучасних умовах.
3. Психолого-педагогічні особливості навчально-виховної діяльності гувернера.
4. Особистісна позиція домашнього педагога-гувернера в створенні сприятливої психологічної атмосфери в родині, де виховується дошкільник.
5. Соціальний захист дитинства як проблема практичної діяльності соціального гувернера.

Література: основна [20; 31; 32; 37];
додаткова [48; 49; 51; 57]

Тема 2. Відродження інституту гувернерства як суспільно необхідного соціально-педагогічного явища в Україні

Тенденції розвитку сімейної освіти. Педагогіка сімейного виховання. Захист прав дитини як професія.

Об'єктивні та суб'єктивні фактори потреб суспільства в послугах сімейних педагогів, гувернерів, соціальних гувернерів.

Інституалізація науки, взаємодія суспільних запитів і наукових пошуків у цьому процесі.

Сучасний погляд на професійну діяльність соціального гувернера.

Мета. Ознайомити студентів із змістом навчально-виховного процесу та національної доктрини розвитку освіти в Україні, стратегічними завданнями держави, сім'ї громадськості у відродженні і розбудові національної системи освіти, її гуманізації.

Оптимальні шляхи розвитку гувернерства в Україні.

Методичні вказівки. Відсутність у державі умов для диференціації навчання, вимога до батьків та школи, щоб кожна дитина, незалежно від здібностей і стану здоров'я, хоча б на “задовільно” засвоїла стандарти складної шкільної програми, сприяли появі обширної репетиторської системи.

Саме із цих умов виникає розвиток авторських методик навчання — С. М. Лисенкової, В. М. Мельника, українців І. Г. Кальченка, І. Т. Федоренка і В. Ф. Шаталова та інших. А методика вчителя із Санкт-Петербурга Є. М. Ільїна як індивідуальна форма навчання застосовується репетиторами та гувернерами і сьогодні.

Навчальні методики, які використовувалися гувернерами, були ефективнішими за шкільні. Вони формувалися так, щоб діти навчалися із задоволенням, саме тому домашнім вчителям і гувернерам оплачувалась винятково якісна та результативна робота.

Гувернерство визначено як цілісну педагогічну систему й окрему галузь педагогіки, яка вивчає особливості індивідуального формування в домашніх умовах освіченої, комунікабельної, гармонійно розвиненої особистості з активною життєвою позицією, здатною самостійно обирати свої дії і рішення, досягати суттєвого рівня розумового розвитку, професійної майстерності, такої, яка усвідомлює власну відповідальність перед собою, колективом і суспільством.

Гувернерська система формування гармонійно розвиненої особистості включає дві складові — індивідуальне навчання та індивідуальне виховання дитини в домашніх умовах.

Вихідними характеристиками гувернерської системи, які відрізняють її від систем колективного навчання й виховання, є такі:

- ретельне вивчення якостей, нахилів, уподобань вихованців і якнайповніше врахування їх при розробленні індивідуальної навчально-виховної системи для кожної дитини;
- застосування інтегрованих форм виховання і навчання, інноваційних моделей навчальних програм. Будувати навчально-виховний процес таким чином, щоб зберегти й покращити здоров'я дитини, запобігти перевтомі від інтелектуальних навантажень, гармонійного розвитку дитини;

- організація процесу домашнього навчання орієнтованого на розвиток мислення та засвоєння дитиною тільки життєво важливого матеріалу, який вона змогла б застосувати на практиці;
- запровадження індивідуальної навчально-виховної системи з врахуванням відмінностей у вихованні дівчаток і хлопчиків;
- зміни стилю виховання, пов'язані з віковими особливостями дитини і переходом її до іншої вікової групи;
- опираючись на закономірності фізіології та психології дитини, використовувати ефективні методики для переорієнтації дитини від виховання на самовиховання, від навчання на самоосвіту;
- формування у вихованця оптимальної самооцінки;
- виховання хороших манер у дитини, навчання майстерності ділового й неформального спілкування, вміння висловлювати думку; уміння дитини сприймати і аналізувати вчинки і поведінку людей, впливати на них, уникати конфліктів, діяти в неординарних ситуаціях.

Аналіз останніх наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених, які вивчають проблеми сімейної освіти, дає можливість виділити об'єктивні та суб'єктивні фактори росту потреб українських родин у послугах гувернерів:

суб'єктивні

- необхідність виховання дитини дошкільного віку в домашніх умовах;
- незадоволеність батьків послугами, які надають державні дошкільні дитячі установи;
- наявність різного роду психотравмуючих факторів, пов'язаних із перебуванням дитини в дитячому садочку;
- переваги в індивідуальному підході до навчання та виховання дітей, особливо які мають фізичні вади і обмеження;

об'єктивні

- скорочення числа державних і відомчих дошкільних установ;
- недостатнє фінансування їх органами місцевого самоврядування;
- зниження освітньо-виховної ефективної діяльності більшості ДДУ та інше.

Свого юридичного статусу професія гувернера в Україні набула лише в 1998 році. Саме в квітні цього року Кабінет Міністрів України затвердив “Тимчасовий державний перелік професій”, а у жовтні

1998 року новий фах “гувернер” отримав код 5131 і посів законне місце в додатку до кваліфікаційного переліку професій.

Легалізація гувернерства в Україні зумовлена формуванням певного соціального прошарку сімей, які зацікавлені в сімейній освіті дітей дошкільного віку, а також відродженням і підготовкою фахівців індивідуального навчання і виховання дитини в родині.

Важливим аспектом серед завдань соціального гувернера є захист прав дитини.

Серед проблеми, які постали в організації роботи гувернерів на сучасному етапі розвитку держави, є такі:

- запит на послуги гувернерів перевищує можливість професійно підготовлених кадрів;
- більшість гувернерів працюють без врахування особливостей родини, освітнього рівня батьків, їх запитів та очікувань у вихованні та соціалізації дитини;
- не застосовують інноваційних видів діяльності з дітьми в підготовці їх до школи;
- не обізнані з концепцією інтегрованого соціо- психологічного- дидактичного інформаційного підходу до побудови освітнього і виховного процесу.

Надзвичайно багато є прогалин в науково- дослідних розробках які могли б використовувати в практичній роботі гувернери і соціальні гувернери зокрема. Нагальними і затребуваними практиками є такі проблеми:

- наукові та практичні рекомендації щодо специфіки діяльності гувернера з різними типами сімей у різних домашніх умовах, створених батьками для навчання і виховання дітей;
- недоопрацьовані технології входження гувернера в сім'ю;
- важливими є формування закономірностей розвитку особистості в сучасному соціумі;
- велика потреба в оновленні або розробці інноваційних методик розумового розвитку дошкільника в умовах домашньої освіти;
- корисними є рекомендації-напрацювання фахівців щодо соціально-психологічної допомоги гувернерам у подоланні конфліктних ситуацій у сім'ї;
- напрацювання комплексу соціальних та психолого-медико-педагогічних методик для використання їх соціальними гувернерами в практичній роботі;

- актуальними є напрацювання щодо інновацій у підготовці або перепідготовці гувернерів для медико-соціальної реабілітації дітей з хронічними фізичними вадами та інше.

Надзвичайно важливою є розробка концепції і структури системи сімейної (фундаментальної) освіти в Україні.

Вирішення цих питань, розробка нових індивідуалізованих дидактичних підходів у педагогічній теорії і практиці, координація роботи соціальних гувернерів з представниками різних установ підвищить рівень підготовки справжніх фахівців для соціальних потреб сімейного виховання.

Враховуючи те, що держава є замовник освіти надзвичайно важливим у цьому аспекті є об'єднання спільних зусиль — міністерств і відомств, учених і практиків в обґрунтуванні і створенні необхідних і оптимальних шляхів розвитку гувернерства в Україні в сучасних умовах.

Словникова робота: національна доктрина розвитку освіти, соціальна компетентність, інтегровані програми розвитку дитини, концепція відносності інтелектуального розвитку, структура системи сімейної освіти.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Гуманізація освіти, минуле і сучасне.
2. Якою повинна бути концепція роботи гувернера, щоб досягти інтелектуального розвитку дитини відповідно до її вікових особливостей?
3. Які особливості освітньої діяльності гувернера відповідають потребам сучасної сім'ї?
4. Які проблеми домашньої освіти сьогодні, в чому ви бачите шляхи їх розв'язання?
5. Якими соціальними групами можуть бути затребувані послуги соціального гувернера сьогодні?

Творчі завдання

Підготуйте есе на тему: “Особистість дитини: інтелект, темперамент, здібності, характер”.

Теми рефератів

1. Сім'я в структурі суспільних відносин.
2. Основи соціально-правового захисту гувернера як фахівця.

3. Вирішення проблем розбудови національних освітніх систем шляхом розвитку сімейної форми освіти.
4. Розробка концепції і структури системи сімейної (фундаментальної) освіти.
5. Гуманістична педагогіка і гувернерська виховна система.
6. Основні етапи індивідуалізації освітньо-виховного процесу гувернера в роботі з дитиною.
7. Психолого-педагогічні особливості навчально-виховної діяльності гувернера.

Література: основна [2; 14; 17; 24];
додаткова [45; 51; 53; 60]

Тема 3. Педагогічний комплекс умов підвищення ефективності підготовки в Україні гувернерів для сучасних потреб сімейного навчання і виховання дітей

Актуальність соціально-педагогічної роботи в сучасній Україні.

Загальні вимоги до соціального гувернера як спеціаліста орієнтованого на роботу в умовах сучасної сім'ї.

Професійна придатність, морально-етичні норми, практичні та практико-технологічні вміння і навички. Підготовка і перепідготовка кадрів цієї категорії.

Мета. Сконцентрувати увагу студентів на основних чинниках, які сприятимуть відновленню професії соціального гувернера на всіх теренах нашої держави.

Фахова підготовка гувернера, соціального гувернера.

Окреслити посадові обов'язки та функції, етичні вимоги, професійний портрет, широкий спектр освіченості та загальні правила поведінки соціальних гувернерів.

Методичні вказівки. Процес інтерналізації соціальних знань проявляється шляхом пошуку загального дискурсу вченими різних країн, опираючись на різні парадигми пізнання і освоєння світу в реалізації спільних практичних і наукових програм.

В результаті макроекономічних змін, які відбуваються в світі, дослідники також розглядають теорію соціальної роботи як міждисциплінарне і комплексне знання про особистість і суспільство.

Попри те, що існує система підготовки гувернерів або соціальних гувернерів в Україні — а саме, сучасна педагогічна освітня система

готує домашніх вихователів-гувернерів у педвузах, педучилищах, педагогічних коледжах, у педкласах та інших навчальних закладах. Підготовка цієї категорії ведеться за спеціальними навчальними планами і програмами, що об'єднують широке коло питань з фізіології, психології, педагогіки, предметів гуманітарного, культурологічного й естетичного циклу та інше.

Випускники таких закладів із спеціальністю гувернера здебільшого особи жіночої статі, знаходять роботу в сім'ях, які не мають достатньо можливостей виховувати дітей самостійно, проте можуть наймати кваліфікованого фахівця-педагога, гувернера.

На домашніх вихователів-гувернерів поширюється чинне законодавство про працю і соціальний захист. Праця гувернера, соціального гувернера у нових соціально-економічних умовах набуває значного поширення як різновид педагогічної діяльності вчителя.

На жаль, сьогодні в Україні зберігається тенденція скорочення або недостатньої кількісної та якісної підготовки соціальних працівників і соціальних гувернерів зокрема.

З фінансових причин вищі навчальні заклади України не розширюють підготовку цих фахівців.

У той же час рівень розвитку соціальної роботи з дітьми і молоддю продовжує залишатися індикатором орієнтованості суспільства на соціальні потреби громадян у столиці і її регіонах та вирішення їх.

Підготовка соціальних гувернерів як спеціалістів має інтегративний, тобто теоретичний, практично-діяльнісний, дослідницько-аналітичний, науково-педагогічний характер.

Завдання і основні види діяльності соціальних гувернерів полягають у:

- володінні психолого-педагогічними та суміжними знаннями про дитину як суб'єкта освітнього процесу, його вікових особливостях, соціальних факторах впливу на розвиток особистості;
- створенні основних принципів розвиваючого середовища, формах роботи з батьками;
- виявленні соціальних випадків-дітей, які потребують супроводження, інтелектуальної і емоційної підтримки, організації консультативної та просвітницької роботи;
- організації індивідуальної навчально-освітньої, соціально-педагогічної, культурно-просвітницької, корекційно-розвиваючої, навчально-методичної роботи з відстаючими або обдарованими дітьми, в дитячих будинках.

Для покращення системи освіти в галузі соціальної роботи, підготовки соціальних кадрів зокрема, необхідна реалізація таких підходів:

- вивчення потреб у таких кадрах територіально по Україні;
- диференційний підхід у підготовці соціальних гувернерів на базі вищих навчальних закладів та всіх рівнів курсів підготовки і перепідготовки педагогічних і соціальних працівників;
- організація взаємодії між ними в питаннях змісту програм, науково-методичного та матеріально-технічного забезпечення навчального процесу;
- наукове забезпечення змісту освіти (вивчення інноваційних підходів у розробці теоретичних проблем соціальної педагогіки і психології, фемінології, соціальної ювенології та геронтології в системі соціальної роботи);
- практична підготовка фахівців соціальних гувернерів, контроль рівня знань і практичних навичок;
- підготовка соціального гувернера до засвоєння основних знань суміжних професій;
- підготовленість цієї категорії соціальних працівників до дослідницької та прикладної діяльності, яка може межувати з проведенням організаційно-адміністративної і практичної діяльності тощо.

Соціальна освіта і соціальна робота гувернерів повинні бути в постійному самовдосконаленні, у напрацюванні потреби постійного оновлення теоретичних і практичних знань.

Отже, якісна підготовка та допрофесійна перепідготовка гувернерів і соціальних гувернерів є надзвичайно важливим завданням Міністерства освіти та науки і Міністерства в справах сім'ї, молоді і спорту як елемент соціальної освіти та адресної практики.

Словникова робота: соціальна робота, проблемно-орієнтовна модель, методичний фундамент соціальної роботи, фокус соціальної допомоги “особа в середовищі”, кроки планованого процесу змін.

Питання та завдання до самоконтролю

1. Тенденції розвитку освітнього процесу в сфері соціальної роботи, основні напрями якісної підготовки кадрів для її реалізації.
2. В чому проявляється специфіка кожного із аспектів проблем розуміння клієнта в соціальній роботі?

3. Виявіть основні проблеми підготовки спеціалістів соціальної роботи в Україні, зокрема, соціальних гувернерів.
4. Функції соціальних гувернерів в організації сімейної освіти.
5. Чому для соціального гувернера важливо володіти методикою вивчення мотивації дитини-інваліда?
6. Тісна співпраця соціального гувернера з фахівцями соціальних закладів району — запорука гармонійного розвитку дитини.
7. Назвіть професійно значимі та комунікативні якості педагога-гувернера.
8. Назвіть основні закономірності підготовки гувернерів, внутрішні і зовнішні протиріччя гувернерської діяльності.

Творчі завдання

1. На основі знань, одержаних при вивченні курсу “Основи соціального гувернерства” сформулюйте ідеї перших теоретиків розвитку гувернерства в Україні в 1980–2000 роках.
2. Доведіть, що соціальне гувернерство може дати результати у своїй роботі за умови системності.
3. Опрацюйте соціально-педагогічну і соціально-психологічну літературу і укладіть “Словничок соціального гувернера”, який працює з обдарованою дитиною (соціально-активний індивід”).
4. Вивчіть і порівняйте досвід підготовки гувернера в приватних “Тренінг-компаніях” та національних вищих педагогічних навчальних закладах.
5. Назвіть основні закономірності підготовки гувернерів, внутрішні і зовнішні протиріччя гувернерської діяльності.

Теми рефератів

1. Роль теорії соціальних змін у формуванні інтегрального підходу до вибору діяльності соціального гувернера.
2. Наукові школи і заклади підготовки соціальних гувернерів у сучасній Україні — проблема консолідації.
3. Проблеми клієнтів як об'єкт діяльності соціального гувернера.
4. Соціальний захист дитинства як проблема практики соціального гувернера.
5. Підготовка соціальних гувернерів як елемент соціальної освіти та адресної практики.

6. Соціальний захист соціальних гувернерів як проблема практики соціальної роботи.

Література: основна [3; 18; 23; 32];
додаткова [46; 49; 51; 55; 58]

Змістовий модуль II. Організаційно-педагогічні засади діяльності соціального гувернера

Тема 4. Основні завдання сімейної педагогіки. Специфіка педагогічної роботи гувернерів з дітьми в сучасних умовах

Сім'я як найперше соціально-педагогічне середовище виховання й розвитку дитини. Гуманізація педагогічного процесу сьогодення.

Причини процесів інтелектуальної акселерації і “дебілізації” населення.

Основні завдання і зміст виховання дітей у сучасних умовах. Технології діагностики сімейних стосунків. Соціальна паспортизація сім'ї. Методика створення генограми сім'ї.

Труднощі і помилки у сімейному вихованні, їх причини і шляхи запобігання. Технології сімейної терапії, соціального патронажу, інспектування та сімейного консультування.

Особливості роботи гувернера в контексті вимог, обумовлених особливостями сім'ї, домінуючими сімейними відносинами, розвитком соціуму.

Мета. Узагальнити та систематизувати розрізнені відомості про тенденції розвитку родинної (сімейної) педагогіки в історії людства та українського народу зокрема.

Ознайомити студентів з окремими відмінностями сімейного і суспільного виховання дитини, новою філософією взаємодії родини і державних освітніх та виховних установ.

Характеризувати причини процесів інтелектуальної акселерації та “дебілізації” населення.

Окреслити психолого-педагогічні основи взаємодії родини і педагогів, прогресивні підходи в теорії і практиці індивідуального домашнього навчання, особливої ролі в ньому гувернерів.

Методичні вказівки. Враховуючи, що соціальне замовлення на гувернерство, крім інших факторів, виникло ще і у зв'язку з доцільністю

здійснення індивідуального навчання і виховання дітей, особливо через серйозні їх захворювання, кількість яких після чорнобильської катастрофи загрозливо зростає. В державі постала особливо відчутна потреба у створенні адаптованої до сьогодення системи індивідуального навчання і виховання дітей у домашніх умовах.

Сучасна педагогіка являє собою систему наукових галузей: педагогіка раннього віку, дошкільна педагогіка, корекційна педагогіка та інші. Однією з таких наукових галузей є сімейна педагогіка.

Виховання в сім'ї та в суспільних державних закладах — це не односторонні явища: має багато спільного, разом з тим окреслює суттєві та принципові відмінності.

Найявні відмінності спостерігаються щодо мети, принципів і змісту суспільного та сімейного виховання, а саме:

- в дитячому садку, школі та інших установах мета має об'єктивний характер, оскільки виконує “замовлення” суспільства на виховання необхідних йому громадян. У сім'ї мета виховання відрізняється відомим суб'єктивізмом, бо в ній відображаються уявлення конкретної родини про те, яким вона хоче виростити дитину;
- методи виховання суспільних закладів і родини відрізняються і за своїм набором, і що особливо важливо, за змістом, а відповідно і за психологічною суттю, ефективності впливу на дитину.

Принципові відмінності сімейного і суспільного виховання важливо враховувати сімейними педагогами для того, щоб забезпечити їх цілеспрямовану взаємодію, взаємодоповнити в реальному виховному просторі. Такі розбіжності є результатом відсутності загальної концепції і структури системи сімейної (фундаментальної) освіти.

Основні причини недостатньої вивченості сімейної освіти:

1. Тривалий час панувала державна політика спрямована на суспільне навчання і виховання дитини, що принижувало роль родини як соціального інституту, робило малоактуальним вивчення теорії і практики сімейного виховання.
2. Родина, будучи одним із складних утворень в історії людства, вимагає свого вивчення не автономно в рамках однієї педагогіки, а із застосуванням важливого міждисциплінарного комплексного підходу.
3. Сімейне життя і домашнє виховання — складні предмети наукового дослідження, оскільки часто закриті для його досконалого вивчення.

4. Поруч із традиційними методами дослідження родини необхідно напрацьовувати різні, а іноді інтеграційні методи.

У вітчизняних і зарубіжних дослідників є чимало напрацьованих, які окреслили теоретичні основи сімейної педагогіки. В сучасних умовах домашнє виховання доповнюється суспільним: діти відвідують дошкільні заклади, прогулянки — екскурсії, студії, школи мистецтв, спортивні студії та інше.

Основні проблеми сімейного виховання і освіти, з якими зустрічаються батьки:

1. Вибір варіантів домашньої (сімейної) освіти і виховання.
2. Технологія втілення процесу освіти і виховання дитини.
3. Зв'язок родини — дитини — дитячого садка — школи.
4. Забезпечення стандартів освіти за певними віковими категоріями.
5. Опанування таких предметів, як фізкультури, музики, образотворчого мистецтва.
6. Проведення атестації знань дитини викладачами — вихователями дитячого садочка — школи.
7. Різноманітна допомога — методична, організаційна, правова тощо.

Технології діагностики сімейних стосунків. Соціальна паспортизація сім'ї. Методика створення генограми сім'ї. Труднощі і помилки у сімейному вихованні. Їх причини і шляхи запобігання. Технології сімейної терапії. Ці проблемні аспекти сімейної системи викладені авторами таких видань: Р. Бендлер, Д. Гриндер, В. Сотир “Семейная терапия. Практическое руководство”; С. Минухін, Ч. Фішман “Техники семейной терапии”, А. Черников “Системная семейная терапия: Интегративная модель диагностики”. Автори зазначених авторських видань дають можливість зрозуміти роль окремої людини в контексті її соціальних зв'язків. Допомогти спеціалісту окреслити цілісну уяву про сім'ю як про групу взаємозалежних індивідів — сімейну систему. Виписані в представлених книгах інтегративні моделі системи психотерапевтичної діагностики дають можливість практикам прискорити процес оцінювання сімейної системи, визначити терапевтичні гіпотези. Посібники забезпечують (терапевта) соціального педагога надійним інструментом, який дає можливість дати всебічну оцінку сімейній системі, висунути обґрунтовані гіпотези, накреслити плани терапії.

Соціальне спрямування роботи гувернерів у контексті вимог обумовлених особливостями родини, домінуючими сімейними відносинами будуть давати позитивні результати при дотриманні таких умов:

- опиратися на прогресивні традиції сімейного виховання дітей в історії освітньої вітчизняної діяльності;
- враховувати специфіку родини, домінуючі сімейні відносини, умови і завдання, які поставлені перед гувернерами у вихованні дитини;
- індивідуальну роботу планувати та проводити оволодівши самостійними методиками, авторськими програмами, науковими дослідженнями, модифікувати існуючі, розробляти нові методи роботи;
- дотримуватися певної логіки організації процесу домашньої освіти і виховання;
- систематично опрацьовувати одержані результати, аналізувати і осмислювати їх, проектувати і конструювати подальшу освітню, виховну і соціальну роботу з врахуванням фізичних і психологічних можливостей дитини;
- знати і використовувати в роботі можливості фахівців різного профілю та можливості соціуму за місцем проживання.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Чи знайшли практичне втілення основні положення державної “Програми роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки”?
2. Що потрібно знати батькам про сімейне виховання і навчання?
3. Які нормативні та законодавчі документи прийняті в Україні для забезпечення індивідуального сімейного навчання і виховання дітей?
4. Що відрізняє суспільне і сімейне виховання дитини?
5. Основні варіанти та проблемні питання в організації сімейної освіти для родини.
6. Назвіть відомі вам технології діагностики сімейних стосунків.
7. Витлумачте і поясніть організацію технології процесу надомної освіти за власним бажанням батьків.
8. Що таке сімейна терапія? Види діагностики проблем сім'ї, типові терапевтичні ситуації.
9. Дайте характеристику всіх позитивних аспектів сімейного виховання і його основних недоліків.

10. Назвіть основні можливості позитивного вирішення питань розвитку особливо розвинених, обдарованих дітей, вундеркіндів і майбутніх геніїв в умовах форм сімейного виховання та змішаної сімейно-шкільної освіти.

Творчі завдання

1. Визначити умови ефективної роботи гувернера в різних сучасних родин.
2. Провести порівняльний аналіз досвіду домашнього навчання і виховання у родині різних соціальних верств населення.
3. Покажіть у таблиці форми спілкування і навчання трьохрічної дитини, враховуючи її вікові особливості. Сформулюйте форми поєднання розвиваючих можливостей родини і зусиль професійних педагогів.
4. Дайте поради батькам у виборі сімейного (домашнього) виховання і освіти технічного та змістовного характеру: вибору освітніх програм, вибору педагога, аргументи до формулювання мети індивідуальної освіти, довгострокової чи іншої перспективи.
5. Чим суттєво відрізняється організація освіти для дітей, які суттєво випереджають у розумовому розвитку своїх однолітків і тих, хто мають серйозні наміри професійно займатися музикою чи спортом?
6. Поясніть значення терміна “якість життя людини”, якими показниками він характеризується і чому має безпосереднє відношення до життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями?

Теми рефератів

1. Сім'я в системі виховних інститутів.
2. Удосконалення правових норм у суспільстві — шлях до поліпшення внутрішньосімейних взаємин.
3. Порядок надання громадянам права індивідуальної освіти і виховання на дому.
4. Система оплати праці гувернера або сімейного педагога при організації індивідуальної освіти на дому і повернення коштів, витрачених на освіту родиною.
5. Сучасний стан сімейної освіти і виховання в Україні.
6. Технологія інтелектуального розвитку дошкільника в домашніх умовах.

7. Потреби сучасних українських родин у послугах гувернерів і домашніх педагогів.
8. Моє бачення концепції інтелектуальної соціальної адаптації дитини.
9. Формування гувернерами у батьків оптимальної самооцінки можливостей дитини.
10. Застосування спеціальних дієвих систем для перевиховання дітей у домашніх умовах.

Література: основна [6; 14; 17];
додаткова [53; 59; 61; 64; 66]

Тема 5. Соціальний супровід сім'ї. Роль і функція соціального гувернера

Державна сімейна політика. Нормативно-правова база сімейних відносин.

Особливості взаємин дітей і батьків у сучасних родин.

Дотримання прав дитини в процесі життєдіяльності родини. Соціально-правова захищеність дитини і гувернера.

Консультативна та психокорекційна робота соціального гувернера у процесі допомоги в сімейному вихованні, соціально-педагогічна діагностика відхилень сімейного виховання.

Мета. Визначення та аналіз сфер діяльності гувернера, які спрямовані на допомогу сім'ї.

Побудова коректних взаємовідносин гувернера, дитини і членів родини.

Діагностика порушень подружніх стосунків у процесі сімейного консультування.

Окреслити психолого-педагогічні основи взаємодії родини і педагогів, прогресивні підходи в теорії і практиці індивідуального домашнього навчання, особливої ролі в ньому гувернерів.

Методичні вказівки. З прийняттям Закону України “Про дошкільну освіту” узаконена освіта в родині, що являє собою одну із форм отримання дошкільної освіти не в державній установі. Обов'язки гувернера багато в чому залежать від особливостей родини (зайнятості батьків, кількості дітей, їх уявлень про виховання та освіту дитини тощо).

Професійний педагог-гувернер виступає посередником між дитиною і батьками, які не завжди розуміють особливості її здоров'я, розвитку, поведінки тощо.

Особливості роботи соціальних гувернерів з різними типами сімей.

Найбільшій увазі від соціальних гувернерів потребують сім'ї, яким потрібна соціально-психологічна, соціально-педагогічна допомога. Це так звані неблагополучні сім'ї; зовні благополучні, але із стійкими конфліктами у взаємостосунках між батьками; де відсутня єдність вимог до дитини; де існує надмірна суворість у вихованні, застосування фізичних покарань; соціальної підтримки вимагають одинокі матері, в тому числі неповнолітні, яких в Україні останнім часом стає дедалі більше; має місце насильство стосовно до жінки, дитини тощо.

Кожна із зазначених категорій проблемних сімей вимагає адекватної соціально-психологічної допомоги у підтримці та подоланні конфліктних ситуацій.

Гувернер має бути готовим до організації різнопрофільної роботи: проведення діагностики дитячо-батьківських відносин, соціально-педагогічної діагностики відхилень сімейного виховання, надання консультативної та психокорекційної допомоги сім'ї та інше.

Особливим завданням гувернера в організації сімейного виховання є захист прав дитини. Завдання гувернера полягає в тому, щоб захистити дітей, які зазнають різного роду насильства, від несприятливого впливу середовища, а також допомогти батькам у розв'язанні складних питань у сімейному вихованні. Допомогти дітям адаптуватися в оточуючому середовищі, налагодити систему взаємостосунків з державними органами та громадськими організаціями, безконфліктно розв'язувати проблеми.

Концептуально новим в освітній роботі з дитиною є особистісно-орієнтований підхід до неї, який проявляється в умінні створити сприятливу психологічну атмосферу, встановити доброзичливе емоційне спілкування з людьми, прихильно ставитися до дитини, щоб вона відчула турботу і захищеність, встановити контакти довіри, співробітництва з малюком як із рівним партнером, знати здібності і можливості дитини, створювати ситуації, коли б вона могла проявити свій інтелект, забезпечувати різноманітну діяльність, враховуючи її інтереси.

Батькам дитини молодшого віку треба обстежувати малюка у спеціалістів і виявляти сильні і слабкі сторони його розвитку. На основі висновків фахівців гувернер разом із батьками має будувати прогноз та індивідуальну траєкторію його розвитку на найближчу перспективу, вибираючи форми, інтенсивність розвиваючої роботи.

Гувернер, який використовує у навчанні і вихованні дитини індивідуальний підхід, повинен володіти різноманітними методами і прийомами виховання, використовувати їх відповідно до потреб дитини, варіювати розумове та психічне навантаження, добирати та пропонувати дитині ігрові завдання різного ступеня складності, розуміти її інтереси, здібності, мотиви поведінки, можливості тощо.

Основні етапи індивідуалізації освітнього процесу:

1. Систематичне цілеспрямоване спостереження за індивідуальними проявами дитини — соціального, інтелектуального, мотиваційного, емоційного, творчого, фізично-рухового та інших видів розвитку дитини.
2. Складання психолого-педагогічної характеристики розвитку дитини письмової або усної (психологічного портрета, паспорта).
3. Написання індивідуальної програми розвитку дитини, виховання та навчання дошкільника, визначення і створення психолого-педагогічних умов, необхідних для формування особистості дитини.
4. Реалізація індивідуальної програми в практичній роботі з дитиною найефективніших засобів індивідуального впливу.
5. Проведення аналізу одержаних результатів з метою вдосконалення подальшої індивідуальної роботи.
6. Написання короткострокової (довгострокової) індивідуальної освітньої програми.

Надзвичайно важливим є соціальний захист соціального педагога-гувернера в нашій державі. Потребує комплексних напрацювань нормативно-правова база його захищеності в сучасному українському суспільстві. В останні роки висувається ідея побудови системи гувернерської служби (С. Купріянов). На жаль, ідея поки залишається ідеєю, без належної державної підтримки.

Словникова робота: особистісно-орієнтований підхід, зона найближчого розвитку, особистісна позиція гувернера, індивідуалізація освітнього процесу.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Технологія інтелектуального розвитку дошкільника в домашніх умовах.
2. Назвіть основні етапи індивідуалізації гувернером дитини з метою підготовки програми індивідуального розвитку.
3. Дайте характеристику особисто-орієнтованого підходу організації освітнього процесу гувернером.
4. Дотримання прав дитини в процесі життєдіяльності родини — що це таке?
5. Чи є досконалою нормативно-правова база діяльності соціального гувернера?
6. Назвіть типи соціальних програм, методики діагностик відхилень сімейного виховання.

Творчі завдання

1. Ознайомитись з основними тезами побудови в Україні системи гувернерської служби (за С. Купріяновим).
2. Скласти алгоритм основних положень її реалізації.

Теми рефератів

1. Діагностика порушень подружніх стосунків у процесі сімейного виховання.
2. Консультативна і психокорекційна робота гувернера в процесі допомоги організації сімейного виховання дитини.
3. Моделювання освітньо-виховної діяльності гувернера.
4. Вивчення основних положень, сучасних тенденцій та концепцій застосування індивідуального виховання та навчання дитини.
5. Основні риси та характеристики вітчизняних та зарубіжних моделей сімейного виховання.

Література: основна [2; 14; 23; 36];
додаткова [45; 50; 60; 65]

Тема 6. Специфіка, застосування інваріантних та варіативних видів і методів роботи соціального гувернера з різними групами клієнтів сімейного виховання

Педагогічні технології і методи організації соціальної роботи гувернерів з різними групами клієнтів.

Психолого-фізіологічні особливості обдарованих дітей. Види обдарувань і типи творчої роботи з обдарованою молоддю. Особливості обдарованості і медико-психологічна допомога.

Особливості роботи гувернера з дітьми із віруючих сімей. Духовно-моральне виховання на основі православних традицій.

Реалізація соціально-психологічних програм соціалізації дітей з обмеженими можливостями.

Роль і місце гувернера в роботі з дітьми-інвалідами та дітьми, що страждають від різних видів насильств з боку батьків або родичів, з дітьми, яких виховують самотні матері та інші.

Мета. Визначити роль державних органів у створенні сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу дітей і молоді; пошук, підтримка і стимулювання розвитку інтелектуально і творчо обдарованих дітей і молоді. Ознайомлення із специфікою соціальної роботи з обдарованими дітьми, родиною, в якій виховується дитина.

Розуміння основних положень міжнародного проекту концепції про необхідність визначення нової категорії соціо-психобіологічних типів людини: людини творчої, людини полілінгвістичної, людини лідера та інших.

Використання в роботі соціальних гувернерів різних підходів та технологій соціальної допомоги і підтримки осіб з обмеженими можливостями, організації особистісно орієнтованого виховання, навчання, адаптації та реабілітації цієї групи дітей і молодих людей.

Методичні вказівки. Характерною рисою сучасного українського життя є проникаюча в усі його сфери тенденція відповідності світовому рівню. Нові орієнтири, формування базової гуманітарної культури в суспільстві є відмінною рисою сучасної освітньої системи, що розглядає дитину як основну педагогічну цінність.

У сучасних умовах потребують модернізації тенденції українського суспільства щодо зміни поглядів на проблеми соціальної інтеграції осіб з порушенням розвитку.

Цей сегмент реабілітаційного простору заслуговує особливої уваги, тому розглянемо його детальніше.

Інтеграція дитини або молодої людини — інваліда у відкрите суспільство, найголовніша мета соціально-педагогічної діяльності гувернера. Реалізація її можлива за умов використання підходів соціальної моделі інвалідності, особистісно-орієнтованого виховання, навчання, адаптації та реабілітації цієї групи людей.

Соціальний гувернер, який працює з сім'єю, яка виховує дитину з функціональними обмеженнями, здатен і повинен надавати їй освітню, посередницьку та психологічну допомогу. Освітня допомога передбачає підвищення адаптивних можливостей шляхом навчання (формування нових знань, умінь і навичок) і виховання (зміна цінностей, установок).

Батькам важливо надавати необхідну інформацію, забезпечувати відповідною літературою, залучати до взаємодії з іншими сім'ями, тренінгів, занять, що організують соціальні служби.

Таким чином соціальний гувернер може вплинути на ціннісні уявлення сім'ї, рівень її поінформованості, соціальне оточення.

Важливим напрямом є посередницька допомога, яка охоплює кілька напрямів: активізація системи, яка надає підтримку (соціальні служби, благодійні фонди, громадські об'єднання), створення групи самопомоги; захист прав сім'ї та дитини-інваліда (соціальне адвокаторство); утвердження соціальної справедливості і моральності у відносинах та ставленні до інвалідів. Психологічна допомога, що надається сім'ї, спрямована на регуляцію емоційного стану, профілактику можливих психологічних ускладнень, корекцію несприятливих психологічних станів. Безперечно, міра втручання соціального педагога у цю делікатну сферу залежить від рівня його підготовки і компетентності, однак він може, використовуючи методи консультування, надати термінову допомогу або підтримати дитину чи когось із членів сім'ї після стресу, а у подальшому організувати професійну консультацію або тренінг.

Партнерство як ідеальна форма взаємодії соціального гувернера з сім'єю, яка виховує дитину з особливими потребами, передбачає:

- апеляцію до особистості клієнта (сім'ї);
- різноманітність зусиль, форм, методів допомоги, спрямованих на різні сфери життєдіяльності дитини-інваліда, його сім'ї, зміну ставлення до себе та оточуючих;
- єдність медикаментозного, фізіотерапевтичного, психотерапевтичного впливів;
- чітку послідовність дій, поступовий перехід від одних реабілітаційних заходів до інших.

Стрижневим методом, що спрямований на відновлення соціального статусу особистості хворої дитини, є звернення (апеляція) до нього.

Це чіткий план, схема спільних дій батьків і спеціалістів, які сприятимуть розвитку дитини, її оздоровленню, соціальній адаптації, вона може мати два основних підрозділи — медичний та спеціальний, для кожного з яких слід визначати конкретну мету, завдання.

Обов'язковим у процесі реалізації програми є моніторинг — регулярне спостереження за ходом подій шляхом обміну інформацією між фахівцями, соціальним гувернером і батьками. Взаємодія з батьками може мати певні особливості, якщо вони розглядають реабілітаційні послуги як можливість отримати перепочинок для себе, перекласти свої обов'язки на інших.

Соціальний гувернер повинен намагатися встановити партнерський стиль стосунків, який означає повну довіру, взаємну повагу, рівноправність учасників, обмін знаннями, навичками та досвідом, допомоги дітям з особливими потребами. Якщо дитина-інвалід у змозі брати участь у діалогах спеціалістів та батьків, вона може стати ще одним партнером, думку якого треба обов'язково враховувати. Соціальному гувернерові бажано консультуватися у батьків так само часто, як і вони в нього. Це дозволить батькам висловитися про успіхи чи недоліки, проблеми реабілітаційних заходів і, разом з тим, свідчитиме про повагу фахівця до найближчого оточення дитини, тобто створюватиме атмосферу довіри, позитивної комунікації.

Учені вважають, що існує шість компонентів успіху взаємодії соціального гувернера і батьків, це:

- регулярний контакт;
- використання допоміжних матеріалів (спеціальної літератури, посібників для батьків тощо);
- залучення до взаємодії не лише батьків дитини, а й найближчого соціального оточення;
- допомога не лише безпосередньо дитині, а й увага до проблем сім'ї в цілому;
- організація "груп підтримки" із фахівців (психолога, педагога, психотерапевта).

Усе це сприятиме розвитку особистості дитини у процесі соціокультурної реабілітації та мотивації батьків.

Соціальна реабілітація — це вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення системи заходів щодо відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин через стан здоров'я.

Соціальну реабілітацію дітей-інвалідів розглядають як цілісний, динамічний, безперервний процес розвитку особистості, що забезпе-

чує відповідність між наявним рівнем потреб і рівнем їх задоволення, сприяє активній участі інваліда в життєдіяльності суспільства.

Основні принципи створення освітніх технологій соціально-педагогічної діяльності це:

1. Людина з обмеженими можливостями сама по собі не є джерелом проблем і труднощів: їх створює її хвороба, інвалідність.
2. Інвалідність не стільки медична, скільки соціальна проблема, проблема різних можливостей.
3. Не існує панацеї для подолання усіх проблем, пов'язаних з інвалідністю, тому необхідно використовувати усі резерви і можливості суспільства.

Обсяг особистісно-зорієнтованої допомоги визначається на основі визнання гідності та цінності кожної особистості і залежить від ступеня обмеження можливостей та конкретної ситуації розвитку.

Розробляючи алгоритм взаємодії з сім'єю, необхідно врахувати, що батьки, які доглядають за хворою дитиною, мають не тільки медичні, юридичні, економічні і професійні (зміна місця роботи і характеру праці з урахуванням інтересів хворої дитини, формування специфічного способу життя) проблеми, а й з педагогічні та психологічні (установка та підтримання контакту з дитиною; розв'язання конфліктних ситуацій, особливо тих, що загрожують цілісності сім'ї).

Дослідження доводять, що до 70 % батьків залишають сім'ї, де є дитина-інвалід, тобто до всіх проблем додаються ще й проблеми виховання у неповній сім'ї. 40 % матерів відчувають свою вину за хворобу дитини, крім того, психіка працюючого батька не зазнає такого інтенсивного патогенного впливу стресу, як психіка матері, яка постійно взаємодіє з дитиною-інвалідом.

У сім'ї відбуваються якісні зміни, психологічні (продлонгований стрес); соціальні (втрата колишніх контактів, друзів, колег, спілкування); соматичні (психогенний стрес матері провокує соматичні захворювання). Адаптація сім'ї до нових обставин може відбуватися роками. Значний відсоток сімей зберігають риси деструктивних, дисфункціональних сімей. Це — саботаж реабілітаційних заходів, гіперопіка хворої дитини, постійні скарги на ситуацію; соціальна деривація, свідоме обмеження соціальних контактів; ворожість, а іноді й уникання хворої дитини. Саме в таких сім'ях панують конфліктність, відсутність скоординованих дій, суперечливість вимог до дитини; іноді навіть може сформуватися компенсаторний (захисний) механізм — невмотивована віра у можливість повного вилікування

дитини. Такі батьки можуть витрачати значні кошти на знахарів, цілителів, часто змінюють лікарів і методи лікування, а за відсутності результату у них формуються утриманські тенденції, неготовність до активної діяльності, схильність покладатися на зовнішні обставини, а не на власні сили. Завжди є певна частина сімей, що приховують дитину від оточуючих, помилково вражаючи, що їм вдасться зберегти удаваний престиж у очах знайомих чи колег. У критичних випадках дитина-інвалід, позбавлена батьківської любові та кваліфікованої допомоги, веде біологічне існування, не отримуючи мінімальних навичок та умінь самообслуговування.

Розробляючи індивідуальну програму реабілітації дитини-інваліда, гувернер повинен проаналізувати особливості виховання у конкретній сім'ї.

Провідним компонентом соціальної роботи з цією категорією дітей є формування індивідуальності, її соціалізація з урахуванням потенційних можливостей та потреб. Побудова взаємозв'язків дитини з мікро- та макросередовищем, розвиток її збережених психофізичних можливостей здійснюється шляхом розширення сфери спілкування, організації дозвілля, творчої та ігрової діяльності, допомоги їй у самообслуговуванні і пересуванні, забезпеченні ліками і продуктами харчування, організації оздоровлення.

Індивідуальна реабілітаційна програма повинна враховувати запити та можливості дитини, за участю якої необхідно визначити режим дня, заняття у вільний час, конкретні справи (навчання тощо).

Соціальний гувернер зобов'язаний залучати до співпраці та консультування (у разі необхідності) психолога, невропатолога, психоневролога, логопеда, масажиста, дефектолога, інструктора з лікувальної фізкультури, інших фахівців. Дитина-інвалід погано орієнтується у різних життєвих ситуаціях, часто не розуміє того, що її оточує, тому гувернер планує програми, які стосуються безпосередньо особистості дитини, його поведінки, наприклад: "Особиста гігієна", "Я у побуті", "Я у громадському транспорті", "Я в магазині". "Я на дні народження свого товариша" тощо.

Щоб підготувати дитину до спілкування з однолітками, іншими людьми, соціальний педагог може укласти список книг, художніх і мультиплікаційних фільмів, перегляд та обговорення яких полегшить процес адаптації дитини.

Діти мають труднощі у процесі комунікації, потребують спеціальної допомоги у сурдоперекладі володінні спеціальними озвученими пувівниками, слуховими апаратами, азбукою Брайля тощо.

Навчання основ самообслуговування, формування якостей, що прискорюють процес адаптації (акуратність, охайність, самостійність, прагнення до взаємодії та співпраці) повинно йти паралельно із включенням дитини-інваліда у трудову діяльність, яку доцільно поєднувати з розвитком творчих здібностей (малюванням, ліпленням, розписом, вишивкою, аплікацією тощо).

Реабілітація інвалідів — це процес і система медичних, психологічних, педагогічних, соціально-економічних заходів, спрямованих на усунення чи більш повну компенсацію обмеженої життєдіяльності інваліда, що викликана порушенням його здоров'я зі стійкими розладами функцій організму.

Соціальна реабілітація — термін ширший, бо вид соціальної роботи спрямований на відновлення порушених чи втрачених індивідом суспільних зв'язків і відносин внаслідок стану здоров'я зі стійкими розладами функцій організму (інвалідність).

Соціальну реабілітацію інвалідів розглядають як цілісний, динамічний, безперервний процес розвитку особистості, що забезпечує відповідність між наявним рівнем потреб і рівнем їх задоволення, сприяє активній участі людини-інваліда в життєдіяльності суспільства.

Словникова робота: генограма сім'ї, інтелектуальна акселерація, творча особистість, діти з обмеженими можливостями, соціальна і соціокультурна реабілітація, соціальний підтримка, реабілітація інвалідів, соціальний супровід.

Питання та завдання для самоконтролю

1. Особливості обдарованої дитини і медико-психологічна допомога.
2. Дати визначення поняття “соціокультурна реабілітація”.
3. Створення загальнодоступної інформаційної інфраструктури для сімейної освіти.
4. Назвати основні види соціально-педагогічних технологій (алгоритму діяльності) соціального гувернера.
5. Сформулювати основні завдання соціального гувернера в роботі з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями.
6. В чому полягає методика створення генограми сім'ї?

7. Які основні принципи побудови програм соціальної реабілітації дітей з особливими потребами?
8. Що вам відомо про існування методів розвитку і виховання дитини, які стимулюють розвиток до “обдарованості” і “геніальності”?
9. Схарактеризуйте відомі вам педагогічні системи як моделі розвитку, освіти і виховання дітей з обмеженими можливостями.
10. Назвати традиційні та інноваційні форми заохочення в практиці соціальної роботи.
11. Якими мають бути інтегровані навчальні курси для розкриття творчого і художнього потенціалу дитини в сімейній освіті?
12. Корекційно-педагогічна робота з дітьми з особливими потребами, які потребують індивідуального навчання на дому.

Творчі завдання

- а) В місті працює середня загальноосвітня школа “Школа досягнень успіху”, в якій розроблені і апробовані загальноосвітні програми спрямовані на організацію індивідуального навчання дітей. Чи є, на ваш погляд, цей заклад авторським експериментальним тільки для обдарованих дітей?
- б) Проаналізуйте “Концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами”. Визначте її актуальність, основні методологічні підходи до розробки освітнього стандарту для спеціальних шкіл; мету і завдання спеціальної освіти, запропоновані підходи до індивідуального (надомного) навчання і виховання дітей-інвалідів, використовуючи можливості соціуму.
- в) З'ясуйте, чому для соціального гувернера важливо володіти методикою вивчення мотивації дитини-інваліда.
- г) Розкрийте значення терміна “якість життя дитини (людини)”. Якими показниками він характеризується, чому безпосередньо стосується життєдіяльності осіб з обмеженими можливостями?
- д) Чому соціальному гувернерові потрібно проводити психотерапевтичну роботу з батьками та іншими членами сім'ї дитини-інваліда, залучаючи для допомоги різних фахівців з вищезазначеної проблематики?

Теми рефератів

1. Технологія інтелектуального розвитку дошкільника в домашніх умовах.
2. Роль альтернативних систем освіти і розробка педагогічних умов для виховання, освіти та соціальної адаптації дітей і підлітків з проблемами в розвитку.
3. Аспекти організації надомної освіти для дітей інвалідів.
4. Соціально- педагогічна допомога сім'ї, що виховує дитину-інваліда.
5. Діти з недитячими проблемами: дитяча інвалідність у сучасному суспільстві.
6. Особливості соціальної компетенції дитини з функціональними обмеженнями.
7. Педагогічні системи М. Монтесорі та Р. Штайнера як моделі розвитку, освіти і виховання дітей з обмеженими можливостями.

Література: основна [5; 9; 11; 12; 22; 23; 26];
додаткова [45–47; 52; 58; 62]

Тема 7. Характеристика губернерських систем навчання і виховання

Специфіка організації роботи соціальних губернерів, основні види та її особливості. Формування “Я-концепції” соціального губернера.

Пріоритетні губернерські методики навчання і виховання дитини в домашніх умовах. Визначення індивідуальних особливостей дитини на основі порівняння загальних психолого-педагогічних характеристик, а також стабільних і нестабільних новоутворень в її характері та поведінці.

Мета. Застосування науково-дослідного підходу до складання та виконання, а також варіативності вибору режиму дня дитини, застосування губернерами освітньо-виховних програм для її гармонійного розвитку.

Дослідно-педагогічна робота соціального губернера з використанням методики М. Монтесорі:

- в період короткотермінового перебування в сім'ї;
- в організації роботи дитячого готелю;
- з режимом роботи повного дня в сім'ї.

Ознайомлення з теоретично-експериментальними підходами створення моделей системи сімейного виховання і технологіями індивідуального розвитку дітей у домашніх умовах в Україні: “Школа-сім'я”; “Сім'я та обдаровані діти”, “Валеологічна губернерська система”, “Корекційна губернерська система освіти”.

Характеристика індивідуальної адаптивної програми підготовки дитини до школи: її варіанти та етапи реалізації.

Методичні вказівки. Ознайомлення із світовими науковими напрацюваннями, з огляду інтелектуальної акселерації і “дебілізації” населення, з основними положеннями міжнародного проекту концепції “Про необхідність визначення нової категорії соціо-психобіологічних типів людини: людини творчої, людини полілінгвістичної, людини лідера та інших.

Враховуючи специфіку і види обдарованості дітей, робота соціальних губернерів потребує застосування різних технологій, виявлення і діагностики обдарованості дитини, методики підготовки генограми сім'ї, використання можливостей соціальних установ, приватних та державних закладів, що працюють з обдарованими дітьми.

Словникова робота: процес адаптації, самообслуговування, трудова діяльність, творчі здібності, дитина-інвалід, співпраця, розвиток творчих здібностей.

ПИТАННЯ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Визначити найефективніші форми навчання основ самообслуговування.
2. Яким чином відбувається процес формування якостей, що прискорюють процес адаптації (акуратність, охайність, самостійність, прагнення до взаємодії та співпраці)?
3. Чи треба використовувати трудову діяльність паралельно до інших видів розвиваючих ігор та занять, які поєднані з розвитком творчих здібностей (малювання, ліплення, розпис, вишивкою, аплікацією тощо).

Творчі завдання

Дати характеристику роботі двох центрів додаткової дошкільної освіти м. Києва “Долоньки” (вул. Ахматової, 11) та “Чудо народження” (вул. Лісковська, 28-а, оф. 76–68).

Теми рефератів

1. Дитяча інвалідність у сучасному суспільстві.
2. Особливості соціальної компетенції дитини з функціональними обмеженнями.
3. Педагогічні системи М. Монтессорі та Р. Штайнера як моделі розвитку, освіти і виховання дітей з обмеженими можливостями.

Література: основна [1; 4; 7; 8; 10; 19];
додаткова [51; 54; 56; 59; 63; 66]

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна

1. *Ашиков В.* Дошкольное воспитание в новом веке // Дошкольное воспитание. — 2000. — № 1. — С. 30–34.
2. *Батьки і діти: соціальне самопочуття дітей в українських сім'ях* / Г. Святненко, Л. Волинець та ін. — К., 2000.
3. *Бардінов А. В.* Система допрофесійної підготовки домашнього вихователя (гувернера) в сучасних умовах // Наукові здобутки студентів і магістрантів — школі ХХІ століття. — Полтава, 2001. — Вип. 6–7. — С. 259–264.
4. *Вариативные и альтернативные программы воспитания и обучения детей дошкольного возраста* // Информационный обзор / Сост: Т. И. Ерофеева, О. Л. Зверева, Т. А. Макеева. — М., 1996. — 133 с.
5. *Волкова В. К.* Комплексная реабилитация дошкольников и школьников с проблемами здоровья. — М.: Ин-т образовательной политики, 2004. — 109 с.
6. *Ганичева А.* Каким быть домашнему воспитателю-гувернеру // Дошкольное воспитание. — 1995. — № 9.
7. *Гаврилова Т. П.* Экспериментальное изучение эмпатии у детей младшего и среднего школьного возраста // Вопросы психологии. — 1974. — № 5. — С. 107–114.
8. *Дошкольный Монтессори-центр.* Агентство домашнего персонала “Гураня”. — М.: Изд-во “Класс”, 2007. — 63 с.
9. *Дитина: Методичні рекомендації до програми виховання і навчання дітей віком від 3 до 7 років.* — К., 2004. — 232 с.

10. *Ерофеева Т. И.* Семинарские и практические занятия по курсу “Методология и методика педагогического исследования”: Пособие для студ. фак. дошкольного воспитания. — М., 1997. — 88 с.
11. *Истоки: Базисная программа развития ребенка-дошкольника* / Науч. ред. Л. А. Парамонова, А. Н. Давидчук, К. В. Тарасова и др. — М., 1997. — 132 с.
12. *Иванова И. Б.* Социально-психологические проблемы детей-инвалидов. — К.: УІСД. — 2000. — 179 с.
13. *Инвалид і суспільство: проблеми інтеграції.* — К.: А. Л. Д. — 1995. — 61 с.
14. *Ковбас Б., Костів В.* Родинна педагогіка: У 3 т. — Т. 1: Основи родинних взаємовідносин. — Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — 2006. — 288 с.
15. *Концепція проекту Загальнодержавної цільової соціальної програми “Молодь України” на 2009–2015 роки:* Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.06.2008 № 825-р.
16. *Концепція Загальнодержавної цільової соціальної програми “Здорова нація” та першочергові заходи щодо впровадження здорового способу життя на 2008 рік:* Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11.08.2008 р.
17. *Куликова Т.* Семейная педагогика и домашнее воспитание: Учебник. — М., 1999. — С. 193–199.
18. *Маценко М.* До проблеми змісту професійно-педагогічної підготовки гувернера. — К., 2002. — 19 с.
19. *Метод научной педагогики Марии Монтессори* // Сост. и ред. З. Н. Борисова, Р. А. Семерникова. — К.: Каскад, 2003—132 с.
20. *Минухин С., Фишман Ч.* Техники семейной терапии / Пер. с англ. А. Д. Иорданского. — М.: Независимая фирма “Класс”. — 1998. — 304 с.
21. *Москаленко Ю.* Молодий школяр і проблеми розвитку. — Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника, 2006. — 237 с.
22. *Навчання і виховання дітей дошкільного віку / Репетитор: домашній учитель, аутсайдер чи бізнесмен?* // Журнал для батьків. За ред. А. Неділько. — К., 2005. — № 4. — С. 24–27.
23. *Парака О.* Гувернерство як форма соціалізації дитини // Наукові здобутки студентів і магістрантів — школі ХХІ століття. — Полтава, 2003. — Вип. 3. — С. 84–87.

24. Поздняк Л. В. Подготовка педагогов нового времени // Дошкольное воспитание — 2002. — № 2. — С. 45–52.
25. Программы дошкольных образовательных учреждений: Метод. рекомендации для работников ДОУ / Сост. О. А. Соломенникова. — М., 2003.
26. Про концепцію державного стандарту спеціальної освіти дітей з особливими потребами/ Інформац. зб. МОН України. — 1999. — № 19. — С. 12–27.
27. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста: Психологические исследования / Под ред. А. В. Запорожца. — М., 1986. — С. 51–70.
28. Романенко М. І. Освітня парадигма: генезис ідей та систем. — Д., 2000. — С. 144.
29. Руководство играми детей в дошкольных учреждениях (Из опыта работы) / Под ред. М. А. Васильевой. — М., 1986. — 112 с.
30. Савченко А. И. Детские исследования в домашнем обучении // Одаренный ребенок. — 2002. — № 5. — С. 78–86.
31. Саратулова Є. Г. Виникнення і розвиток гувернерства в Україні // Рідна школа. — 2001. — № 7. — С. 70–72.
32. Саратулова Є. Г. Професійна підготовка гувернерів: ретроспективний огляд — сучасність — перспективи // Педагогіка і психологія. — 2000. — № 4. — С. 134–139.
33. Семейная терапия. Практическое руководство / Р. Бэндлер, Д. Гриндер, В. Сотир / Перев. с англ. Ю. С. Уокер. — М.: Ин-т общегуманитар. исслед., 1999. — 160 с.
34. Соціально-психологічний захист дітей-інвалідів та молодих інвалідів. Сер. Б-ка соціального працівника. — Донецьк, 1997. — Вип. 2. — Ч. 1. — 40 с.
35. Соловьева О. Не учите ребенка играть // Обруч. — 2002. — № 1. — С. 22.
36. Специфика семейного воспитания в современных условиях: Сб. тр. / Под ред. У. Б. Гребенникова. — М., 1978.
37. Стинська В. В. Робота гувернера: історико-педагогічний аспект: Метод. рек. — Івано-Франківськ, 2005. — 71 с.
38. Токар Н. Культура взаємовідносин між батьками і домашнім вихователем як запорука гармонійного розвитку дитинства // Наукові здобутки студентів і магістрантів — школі ХХІ століття. — Полтава. — 2003. — С. 35–36.
39. Урунтаева Г. А. Диагностика психологических особенностей дошкольника: Практикум. — М., 1997. — 96 с.
40. Урунтаева Г. А. Практикум по дошкольной психологии: Пособие для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений. — М., 1998. — 304 с.
41. Хмелева Н. Эстетический кодекс социального педагога и социального работника // Социальная работа. — 2002. — № 2. — С. 17–19.
42. Херсонский Б. Т., Дворяк С. В. Психология и профилактика семейных конфликтов. — К., 1991. — С. 36–42.
43. Черников А. Системная семейная терапия: Интергративная модель диагностики. — М.: Независимая фирма “Класс”, 2001. — 203 с.
44. Эльконин Д. Б. Психология игры. — М., 1978. — 58 с.

Додаткова

45. Артемова Л. Соціалізація дитини в родині // Дошкільне виховання. — 2004. — № 4. — с. 3–5.
46. Василькова Ю. В. Методика и опыт работы социального педагога. — М., 2001. — 157 с.
47. Виховання в сім'ї дітей з особливими потребами. — К.: УДЦССМ. — 1998. — 165 с.
48. Гувернантка: Профессия? Должность? Призвание? — М., 1993. — 76 с.
49. Гувернантку замовляли? “Круглий стіл” з проблем індивідуального виховання // Дошкільне виховання. — 1999. — № 4. — С. 10–11.
50. Довідник матері особливої дитини. — К.: Віпол, 1999. — 63 с.
51. Єрмаков І. Педагогіка життєтворчості: орієнтири для ХХІ століття // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: Наук.-метод. зб. — К., 2000, — С. 18.
52. Жичкина А. Значимость игры в развитии человека // Дошкольное воспитание. — 2002. — № 4. — С. 35–40.
53. Заповідні традиції сімейної педагогіки // Освіта. — 2003. — № 33.
54. Краснова Н. П., Марченко Л. П. Методика роботи соціального педагога. — Луганськ, 2001. — 112 с.

55. *Куприянов С. В.* Организация работы губернской службы. — Иваново, 1992. — 61 с.
56. *Лавриченко Н.* Педагогіка соціалізації: європейські абриси. — К., 2000. — С. 145–149.
57. *Николаев С.* Давно забытое? Новое! Возрождение губернерства // Начальная школа. — М., 1995. — № 36. — С. 2–4.
58. *Нагавкина Л. С.* Социальный педагог: введение в должность. — СПб., 2000. — 276 с.
59. *Програма роботи з обдарованою молоддю на 2001–2005 роки:* Затв. Указом Президента України від 08.02.2001 № 78/2001.
60. *Програма “Українська родина”:* Затв. Постановою Кабінетів Міністрів України від 14.03.2001 № 243.
61. *Про додаткові заходи щодо забезпечення виконання Національної програми “Діти України” на період до 2005 року:* Затв. Указом Президента України від 24.01. 2001 № 42/2001.
62. *Соціальна реабілітація молоді з обмеженою дієздатністю /* За заг. ред. С. В. Толстоухової — К.: УДЦССМ, 2000. — 184 с.
63. *Соціальна робота з підлітками та молоддю: проблеми, пошуки, перспективи /* За заг. ред. І. М. Пінчук, С. В. Толстоухової — К.: УДЦССМ, 2000. — Вип. 1. — 276 с.
64. *Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів/* О. В. Безпалько та інш.(укл.); А. Й. Капська та ін. (ред.); Укр. ДЦССМ. — К., 2000. — 260 с.
65. *Федоренко Д.* Хто почне першим? Домашній учитель: потреба в педагогічних кадрах нової спеціалізації // Освіта. — 2000. — 12–19 лип. — С. 5.
66. *Шишлова Е. Э.* Индивидуальный подход к старшим дошкольникам в процессе воспитания гуманного отношения к окружающим: Автореф. дис. ... канд. пед. наук. — М., 1992. — 43 с.

ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	3
Тематичний план дисципліни “Основи соціального губернерства”.....	5
Зміст дисципліни “Основи соціального губернерства”.....	6
Питання та завдання для самоконтролю.....	35
Список літератури.....	36

Відповідальний за випуск *А. Д. Вегеренко*
 Редактор *С. М. Толкачова*
 Комп’ютерне верстання *А. М. Голянда*

Зам. № ВКЦ-4424

Формат 60×84/16. Папір офсетний.
 Друк ротатійний трафаретний. Наклад 50 пр.
 Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП)
 03039 Київ-39, вул. Фрометівська, 2, МАУП
 ДП «Видавничий дім «Персонал»
 03039 Київ-39, пр. Червонозоряний, 119, літ. XX
 Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
 суб’єктів видавничої справи ДК № 3262 від 26.08.2008